

8 Geschiedenis en journalistiek

DR. PAUL SCHULTEN

Ruim een jaar geleden voldeed een aantal Grieken niet aan hun belangrijkste communautaire verplichting, het kopen van Nederlandse produkten. Dit ten gevolge van het optreden van minister Hans van den Broek, die Griekse bezorgdheid over de nieuwe republiek Macedonië eerst niet in de gaten had en vervolgens afdeed als volstrekt irreëel. De Nederlandse pers nam aanvankelijk het standpunt van het ministerie over en beschreef de Griekse boycotacties als een bizar cultureel restant van een nog tamelijk primitieve samenleving. De historische argwaan van Griekenland tegen eventuele aanspraken van Balkanstaten was volstrekt uit de tijd en dus was het niet nodig daar enige aandacht aan te schenken.

Hoe zouden de minister en de pers hebben gereageerd als ons eigen recente bezettingsverleden op een of andere manier in het geding was geweest? Het is nauwelijks mogelijk zich daar een overdreven voorstelling van te maken. We hoeven alleen maar te denken aan de spektakels rond de achtereenvolgens vier, drie en twee van Breda om direct te weten welke emoties er loskomen. Elke Nederlandse minister, mits in het bezit van normale verstandelijke vermogens, zou daar rekening mee houden en de pers zou uiterst voorzichtige en genuanceerde commentaren leveren. Het verleden is wel degelijk zeer levend in journalistiek en ministerieel handelen en soms een factor van belang.

Historisch besef

Op het eerste gezicht is het dan ook niet juist te stellen dat in onze samenleving het gevaar dreigt dat historisch besef op de terugtocht is, zo niet aan het verdwijnen. Dit nogal pessimistische standpunt wordt op het moment door veel historici en historisch geïnteresseerden ingenomen. Zo citeert bijvoorbeeld de Nederlandse historiograaf Piet Blaas in zijn boek *Anachronisme en Historisch Besef* uit 1988 met instemming een opmerking van George Steiner over onze tijd: 'We try to have a holiday from history.' Anderen heffen met grote nadruk een waarschuwend vinger tegen de vermindering van het aantal uren geschiedenis op school. Kennis van de geschiedenis en van de resultaten van wetenschappelijk historisch onderzoek zou steeds minder worden bij het publiek en in het spoor daarvan ook zijn historisch besef. Nu eens wordt dat publiek zelf daarvoor verantwoordelijk gesteld, dan weer de historici, die niet voldoende zouden inspelen op de behoeften van dat publiek. In een beschouwing over de Amerikaanse tv-serie *Holocaust* schreef Joachim Fest in 1979 dat historici al jaren klagen over het gebrek aan belangstelling bij het publiek, maar dat hun reacties op de serie de werkelijkheid laten zien: historici interesseren zich niet voor het publiek.

Deze kortsluiting tussen historici en hun afnemers wordt gezien als een betrekkelijk eigentijds verschijnsel, vooral veroorzaakt door de steeds verdergaande verwetenschappelijking van de geschiedschrijving in de negentiende en twintigste eeuw. Deze geschiedschrijving is minder aantrekkelijk voor het grote publiek geworden. Zij keert zich af van het persoonlijke ten gunste van het structurele. Evenementiële beschrijvingen verdwijnen en het episch-evocatieve karakter moet zijn plaats afstaan aan theoretische verklaringsmodellen en statistisch materiaal. Tegelijkertijd met deze verwetenschappelijking zien we een groeiende bewustwording van het essentieel anders-zijn van het verleden. De geschiedenis herhaalt zich niet meer en lijkt dus van veel minder praktische waarde te zijn geworden voor het bestaan in deze wereld.

Er zit ongetwijfeld veel waarheid in deze verklaring. De historische wetenschap zegt niet vaak meer wat het publiek hoort of wil horen en

loopt zo inderdaad het gevaar te weinig invloed te hebben op het historisch besef. Maar betekent dat ook dat het historisch besef steeds minder wordt? Een antwoord op deze vraag is natuurlijk afhankelijk van de definitie die men daarvoor wenst te hanteren. Volgens de Duitse historicus Theodoor Schieder is historisch besef het constant aanwezige bewustzijn dat de mens met alles wat hij creëert in de tijd bestaat, dus een verleden en een toekomst heeft en dat hij niets produceert wat eeuwig en onveranderlijk is. Bestanddelen van dat bewustzijn zijn historische kennis, traditionele opvattingen en eigen herinneringen. Die lijken bij iedereen nog steeds aanwezig, alleen worden zij nu steeds meer gevormd door populariserende vormen van geschiedenisoverdracht.

Popularisering

Mocht het nu zo zijn dat in onze tijd deze componenten lossen van elkaar functioneren en minder aanwezig zijn, dan zou het pessimisme van de hiervoor genoemde historici terecht zijn. Er zijn echter tekenen die op het omgekeerde lijken te wijzen. Er is geen periode in de geschiedenis aan te wijzen die zo'n historische massaproductie heeft opgeleverd, waarvan overigens het overgrote deel door niet-historici is gemaakt. Ook de populariteit van evocaties van het verleden lijkt nooit zo groot geweest. In Nederland loopt de oplage van een twijfelachtige historische roman over de middeleeuwen als bijvoorbeeld *Marcabru*, *Troubadour*, *Huursoldaat en Vrouwenhater*, in de vele tienduizenden. Mondiaal moeten we bij meer serieuze werken als *Montaillou* en het oeuvre van bijvoorbeeld Barbara Tuchman of Simon Schama al in miljoenen gaan rekenen. Historische documentaires en speelfilms trekken vaak een groot publiek. In de Nederlandse kranten gaat meer dan vijftig procent van de boekbesprekingen over historische werken. Het blijkt dus wel degelijk mogelijk dat publiek voor de geschiedenis te winnen.

Maar dat lukt kennelijk alleen maar wanneer de historiografie zich ook publieksgericht opstelt en populariserend of vulgariserend is. De Rotterdamse historicus Willem Frijhoff heeft ooit eens dergelijke

geschiedschrijving als volgt gedefinieerd: een vorm van geschiedoverdracht die zoveel mogelijk aan een bepaalde doelgroep is aangepast met een navenante versimpeling van de inhoud. Het eerste deel van deze definitie is wel duidelijk, maar het tweede vraagt om een nadere discussie. Wat gebeurt er met een geschiedenisverhaal wanneer de maker ervan zich laat leiden door de smaak van zijn afnemers? Is 'navenante versimpeling' wel een voldoende bevredigend antwoord?

Mijns inziens zijn de gevolgen veel gecompliceerder, waarbij de complexiteit toeneemt naarmate de publieksgerichtheid een belangrijker positie krijgt toebedeeld dan de uitkomsten van serieus wetenschappelijk onderzoek. Ik zal proberen dat aan de hand van een aantal voorbeelden duidelijk te maken.

Enkele jaren geleden heb ik eens voor een weekblad een artikel geschreven over eten en drinken bij de Romeinen. Veel ruimte in dat artikel is opgegaan aan uitvoerige beschrijvingen van bizarre gerechten als gebakken zeugbaarmoeder en overdadig voorziene tafels. Bij oppervlakkige lezing zou gemakkelijk het beeld ontstaan van een samenleving die zich constant orgiastisch overgaf aan 'la grande bouffe'. De historische werkelijkheid is natuurlijk totaal anders geweest. Overdadtig voedsel was voor vrijwel iedereen een absolute uitzondering en grote karigheid de regel. Niet voor niets heeft Michel Foucault in zijn boeken over de Grieks-Romeinse seksualiteit geschreven dat voedsel in die tijd veel meer dan seksualiteit geproblematiseerd werd, juist vanwege de schaarste. Maar over gebrek aan voedsel ben je gauw uitgeschreven, zeker zonder de spectaculaire foto's van wandelende geraamtes, waaraan wij nu zijn gewend. Redacties van weekbladen gaan er terecht van uit dat hun lezers interessante zaken willen horen. Dus liggen veel woorden over de overdaad en weinig over de karigheid voor de hand. In mijn artikel heb ik destijds aan die drang enigszins toegegeven en ik vraag mij nog steeds af of dat een juiste keuze geweest is.

De antieke auteurs die als bronnen dienen voor onze kennis over eetgewoontes, hebben overigens niet anders gedaan. Ook zij geven uitgebreide aandacht aan het bizarre en uitzonderlijke. We hoeven hiervoor alleen maar te denken aan de beschrijving van de maaltijd van Trimalchio in het *Satyricon* van Petronius. Ook schrijvers met histo-

rische pretenties als bijvoorbeeld de keizerbiograaf Suetonius geven dit zelfde beeld. Op zichzelf niet vreemd. Geschiedschrijving was toen nog niet onderverdeeld in wetenschappelijke en populaire studies en werd naast de lering die men eruit kon trekken, ook nog geacht de lezer te vermaken. Die laatste eis zorgde onder meer voor de vele spectaculaire beschrijvingen van slepende Romeinen, hoewel je zou kunnen zeggen dat hiermee ook een leereffect werd beoogd. Het was voor de auteurs immers mogelijk hierover morele afkeuring uit te spreken en te laten zien dat het met dergelijke types slecht afliep.

Ook in onze eeuw is deze combinatie van heidens sensueel spektakel met nette christelijke moraliteit in vele speelfilms, meestal afkomstig uit Italië of Hollywood, te zien. Maar spectaculaire beschrijvingen als middel om de aandacht van de lezer vast te houden, kwamen ook veel voor. Serieuze historici als Polybius en Flavius Josephus schrokken daar niet voor terug. Zo heeft Polybius bijvoorbeeld het gevecht bij Raphia beschreven, een veldslag tussen twee Hellenistische monarchen, die plaatsvond in de buurt van het hedendaagse Gaza tegen het einde van de derde eeuw voor Christus. In zijn verhaal gaat hij zo uitvoerig in op het uiterlijk en optreden van krijgsolifanten, dat gemakkelijk de indruk ontstaat dat dit wapen de beslissing heeft gebracht. Hetzelfde zien we in een van de beschrijvingen van Flavius Josephus van een slag die Judas Maccabaeus leverde tegen het leger van een andere Hellenistische koning. Welnu, veldslagen in die tijd werden niet beslist door olifanten. Zij speelden maar een zeer ondergeschikte rol bij de oorlogvoering en onze historici hebben dat vast wel geweten. Maar een prachtig portret konden zij er wel van maken. En dat hebben zij dan ook gedaan.

De wereldoorlogen

Populariserende historici zullen net als journalisten nauwelijks de neiging kunnen weerstaan tot de verbeelding sprekende beelden in hun verhaal in te lassen. Dat kan heel goed zijn wanneer het maar niet een zekere vertekening van de werkelijkheid veroorzaakt. In de praktijk is dat toch meestal moeilijk te vermijden. Twee voorbeelden uit de Eerste

en Tweede Wereldoorlog. Barbara Tuchman is met haar boek, *The Guns of August*, een van de velen die uitgebreid het beeld beschrijven van de taxi's van Parijs als de reddende engelen van Frankrijk in 1914. Het 'wonder van de Marne', waar het oprukkende Duitse leger werd tegengehouden, zou vooral veroorzaakt zijn door de snelle aanvoer naar het front van Franse soldaten door de Parijse taxichauffeurs. Een om veel redenen zeer aantrekkelijk beeld. Burgers en militairen in een gezamenlijke heldenrol voor de vrijheid, de lichtzinnige lichtstad ineens serieus en een mooi aandeel in de victorie voor generaal Galliéni, de militaire commandant van Parijs, die in 1916 was overleden en daardoor net als nu koning Boudewijn zeer geschikt was voor kanonisering. De historische werkelijkheid is prozaïscher. De Duitsers zijn om vooral twee redenen in hun offensief gestuit. Zij hadden al een heel eind gelopen en voor de eerste maal troffen ze aan de Marne een tegenstander die numeriek sterker was. De paar honderd taxi's van Parijs hebben daar weinig aan kunnen afdoen of bijdragen. Tuchman heeft daar niet erg mee gezeten. Zij stelde zich ooit eens de vraag of zij in de eerste plaats schrijfster of historica was en haar antwoord daarop was eenduidig. 'In the long run the best writer is the best historian.' 'De beste schrijver heeft de grootste oplage' was misschien juister geweest. Tuchman is ook degene, die een pleidooi heeft gehouden voor wat zij noemt het 'corroborating detail'. De anekdotische zin die een karakter lijkt neer te zetten. Zo looft zij de typering van de Engelse generaal Douglas Haig tijdens zijn dienstdaag in de Sudan aan het eind van de negentiende eeuw. Op zijn tochten daar was hij altijd vergezeld door een 'camel laden with claret'. Ongetwijfeld een indrukwekkend beeld en je ziet als het ware Haig later tijdens de Eerste Wereldoorlog snuivend en fuivend in een of ander luxe Frans chateau zitten, terwijl een aantal kilometers verder honderdduizenden van zijn soldaten na een slokje goedkope rum een zinloze dood tegemoet snellen. Dat is het probleem met dit soort fraaie zinnen. Ze zijn zo ongenueanceerd suggestief.

Het indrukwekkende beeld van de taxi's van Parijs wordt in de Tweede Wereldoorlog bijna gekopieerd door het even suggestieve als onzinnige beeld van Engelse zeiljachtjes en visserspinken, die het leger bij Duinkerken gered zouden hebben, maar als voorbeeld uit die

periode noem ik het bombardement van Rotterdam. Na de oorlog zijn er grote hoeveelheden artikelen in kranten, boeken, tentoonstellingen en gedenkredes aan deze gebeurtenis gewijd. Aanleiding daarvoor vormde meestal het zoveeljarig bestaan van het bombardement of de vergelijking met de vernietiging van andere wooncentra in andere gebieden van de wereld na de oorlog. Populariserende geschiedenis probeert zich immers vrijwel altijd bij een of andere actualiteit aan te sluiten om de interesse van het publiek te winnen. Het is opvallend dat in kranteartikelen over het bombardement in het eerste decennium na de oorlog de Rotterdamse Ramp vooral gerelateerd wordt aan het thema van de wederopbouw. Later wordt het steeds meer het symbool in Nederland van de absolute Nazi-schurkachtigheid en dient het tevens als verklaring voor de capitulatie van het Nederlandse leger ondanks het heldhaftige en succesvolle verzet van zijn soldaten. Ook in het epos van L. de Jong zijn sterke tendenzen in de richting van een dergelijke schildering bespeurbaar. Zo schrijft hij bijvoorbeeld dat weliswaar niet te bewijzen valt dat Hitler en Goering persoonlijk bij het terreurbombardement betrokken waren, maar dat het wel zeer waarschijnlijk is. De Jong is dan ook een wetenschappelijk historicus, die toch sterk populariserend werkt.

Recent wetenschappelijk onderzoek, bijvoorbeeld door de Duitse Luftwaffe-expert Horst Boog maakt echter aannemelijk dat Rotterdam niet meer dan een tactisch bombardement is geweest. Gebrekkige technische mogelijkheden waren verantwoordelijk voor het niet tijdig afgelasten van de aanval en voor het feit dat er zoveel schade is aangericht. *Pin point*-bombardementen waren nog lang niet mogelijk. Je kunt je natuurlijk in alle redelijkheid wel afvragen of het Duitse leger niet onverantwoorde risico's heeft genomen met een dergelijke aanval op een dichtbevolkte stad, maar het beeld van een persoonlijke terreuraanval van de hoogste Nazi-leiders, die verbitterd waren over de weerstand van die dappere Hollanders, is toch moeilijk vol te houden.

Toepasbare middelen

Toch blijft dit in Nederlandse publikaties gebeuren en het zal in de

toekomst waarschijnlijk wel zo blijven. Het populaire beeld is te aantrekkelijk om niet telkens en telkens weer herhaald te worden. Ik hoop met deze voorbeelden enigszins te hebben aangegeven welke middelen een populariserend historicus ten dienste staan om populair te worden.

1. Zijn onderwerpen moeten een actuele betekenis of tenminste aanleiding hebben.
2. Het verleden moet zoveel mogelijk worden gepersonifieerd.
3. Dramatische contrasten moeten zoveel mogelijk worden aangebracht.

Daarnaast mogen we stellen dat er bij het publiek vaak behoefte bestaat aan een bepaalde kijk op het verleden. Naarmate dat verleden dichterbij is en de visie daarop gedeeltelijk door eigen herinneringen wordt beïnvloed, zullen dergelijke behoeften groter zijn. Dat is natuurlijk duidelijk het geval met de historische verwerking van de Tweede Wereldoorlog. Bepaalde visies daarop, zoals op het bombardement, zullen dus voorlopig in ieder geval meer populariteit blijven genieten dan andere, die door de wetenschap worden aangedragen.

Even terug naar de definitie van Frijhoff. Daarin geeft hij aan dat publieksgerichtheid een navenante versimpeling brengt. Met andere woorden: er treedt een zekere reductie van de werkelijkheid op. Een reductie die nodig is om duidelijk en boeiend te zijn voor de doelgroep. Een dergelijk opzettelijk reductionisme zullen wij ook aantreffen in schoolboeken. Bij het schrijven daarvan doen zich enigermate dezelfde problemen voor als bijvoorbeeld bij journalistiek werk. Ik hoop met mijn voorbeelden duidelijk gemaakt te hebben dat in de praktijk er meestal meer gebeurt met het historische verhaal. Bij de toepassing van popularisende kunstgrepen is het risico van vertekening van de historische werkelijkheid groot. Het is voor een serieus historicus die publieksgericht wil werken van groot belang zich telkens af te vragen of hij juiste keuzes maakt. Wanneer L. de Jong in zijn *Geschiedenis van het Koninkrijk der Nederlanden* de weifelende houding van minister-president De Geer in 1940 sterk contrasteert met de vastberadenheid van Wilhelmina is dat goed voor de leesbaarheid, maar maakt het een weloverwogen oordeel over beiden niet makkelijker.

Enkele jaren geleden maakte ik een serie radiodocumentaires voor de VPRO over de Nederlanders die meestreden in de Koreaanse oorlog. Daarvoor had ik een interview gemaakt met iemand die toen staatssecretaris van Oorlog was. Deze had in 1952 een officieel bezoek aan Korea gebracht en hij vertelde me dat hij toen aan boord van een Nederlandse oorlogsbodem langs de kust van Noord-Korea gevaren was en op uitnodiging van de kapitein met de scheepskanonnen schoten had mogen lossen op die kust. Ik vond dat direct een mooi persoonlijk verhaal. Denk eens aan een Ter Beek of Pronk, die geholpen door een Nederlandse VN-commandant schiet op Servische stellingen als feestelijk hoogtepunt van zijn reis. Het verhaal was dus treffend en daarom zeer geschikt om in de documentaire te worden opgenomen. Maar was het niet te vertekenend, juist vanwege het feit dat iedereen direct de vergelijking met nu zou maken. Gelukkig kon ik beslissen dat het juist door die zich opdringende vergelijking redelijk typerend was voor de volstrekt andere instelling waarmee men veertig jaar geleden met het verschijnsel oorlog omging. In dit geval ging het dus gelukkig om een 'corroborating detail', dat in overeenstemming leek met een juist beeld van het verleden.

Historici zijn het best in staat op verantwoorde wijze dit soort oordelen te vellen. Zij zijn dus bij uitstek geschikt het verleden aan de man te brengen. Daarbij mogen zij geen middel onbeproefd laten publieksgericht te werken. Om dit goed te kunnen doen, kunnen zij mijns inziens het best in de leer gaan bij de journalistiek. Ik kan niet anders zeggen dan dat praktische samenwerking met een aantal goede Nederlandse journalisten mij de laatste jaren in dit opzicht enorm veel heeft bijgebracht.

Journalistiek

Omgekeerd zouden journalisten er verstandig aan doen een historische attitude te gebruiken bij hun dagelijkse werk. Mijn voorbeeld aan het begin van dit artikel maakt dat al duidelijk. Kennis van de recente Griekse geschiedenis, maar vooral ook van het besef daarvan bij het Griekse volk, zou de Nederlandse journalisten ertoe hebben gebracht

het ministerie van Buitenlandse Zaken veel kritischer en adequater te volgen. Een kritische houding lijkt mij alleen maar zinvol wanneer zij gebaseerd is op een zekere eigen kennis. Veel journalisten hebben daar overigens een heel andere mening over. Zij zijn van mening dat te veel eigen kennis het luisteren naar anderen alleen maar moeilijker maakt, en dat zij kennis veel sneller en efficiënter bij specialisten kunnen halen als ze dat nodig hebben. Er zit natuurlijk veel waarheid in deze gedachte, maar op zijn minst moet je toch weten welke kennis interessant zou zijn. Als de *NRC*-verslaggevers, die zich bezighielden met de Nederlandse gladio-affaire en daar overigens goed werk mee leverden, gekeken hadden naar algemeen toegankelijke geschriften van Nederlandse inlichtingenambtenaren vlak na de oorlog, hadden zij snel geweten hoe de vork in de steel moest zitten en wie zij daarvoor moesten ondervragen. Deze ambtenaren hadden bijvoorbeeld in de bundel *Onderdrukking en Verzet* het niet hebben van zogenaamde 'stay behinds' een bijna criminele nalatigheid van de Nederlandse regering voor de oorlog genoemd. Zij waren dus zeker in 1948 bezig een dergelijke organisatie op touw te zetten.

En neem nu de verslaggeving over de problemen in Bosnië. Een van de zaken die sterk in het nieuws staan, is de vraag of er militair ingegrepen moet worden. Wanneer een journalist hierover vragen gaat stellen aan burgerlijke of militaire autoriteiten zou het van groot nut zijn, wanneer hij minimaal een vaag idee had van de gigantische problemen die de Duitsers in de Tweede Wereldoorlog daar hebben gehad. Ondanks moreel onbelemmerde mogelijkheden om in te grijpen en een groot aantal divisies zijn ze er toen niet in geslaagd het gebied te pacificeren. De zeer voor de hand liggende discussie hierover is nauwelijks in de pers aan de orde geweest, zelfs niet toen tot kennelijke verbazing van de meeste journalisten juist de militairen in het Westen zich zeer terughoudend opstelden. Die hadden wel begrip voor de problemen, misschien wegens de historische lessen die zij ooit op hun academies ontvingen.

Recente ontwikkelingen worden beter begrepen wanneer men ze in historisch perspectief ziet. Dat is een cliché. Des te onbegrijpelijker dat het in de dagelijkse verslaggeving vaak zo'n geringe rol speelt. Zelfs als het over zaken gaat die gedeeltelijk het verleden betreffen. De recente

verslaggeving over de oorlogsmisdadiger Jacob Luitjens laat dat weer eens zien. Uitgebreid overschrijven van al gepubliceerde artikelen van collega-journalisten en nauwelijks reële pogingen tot een verantwoorde historische analyse van het optreden van Luitjens. Overal de op een gegeven moment opgedoken uitdrukking 'de schrik van Roden' en vrijwel nergens wetenschappelijk verantwoorde bespreking van zijn daden en de indruk daarvan op de samenleving. Het cliché heeft in de pers nog te weinig praktische gevolgen.

Bij de opleiding van journalisten zou Geschiedenis een belangrijke plaats moeten hebben. Bij de universitaire opleidingen in Rotterdam en Groningen heeft zij die ook wel gekregen. Van primair belang lijken hierbij recente politieke ontwikkelingen in de wereld en de recente geschiedenis van de nieuwsgaring en haar verwoording. Dat is kennis die het meest direct bruikbaar lijkt. Maar ook besef van het verder weg liggende verleden kan indirect de verslaggeving van het heden positief beïnvloeden. Is het immers niet zo dat juist het *andere* aanleiding kan vormen tot een scherper zicht op het *eigene*? Kan men de eigen situatie niet beter inschatten door een intensieve reflectie over wat men in de geschiedenis in tegenstelling tot het heden juist niet aantreft of juist wèl? Deze vragen kunnen moeilijk ontkennend worden beantwoord en bewust gebruik van het verleden is essentieel voor een goede journalistiek.

Ten slotte

Het verleden is altijd populair geweest en zal dat wel blijven. De Romeinen stonden in principe positief tegenover het joodse geloof omdat het zo oud was en gaven privileges aan het antieke Troje, hoewel het een onaanzienlijk gehucht was geworden. In onze tijd maken reclamemakers gaarne gebruik van ouderdom om de kwaliteit van een produkt te suggereren. Vakmanschap is meesterschap. De media selecteren onderwerpen regelmatig op grond van het verleden. Aanleiding voor berichtgeving is vaak een herdenking: 25 jaar geleden gebeurde het dat...

In de Oudheid werd de dichtkunst hoger aangeslagen dan de histo-

riografie, omdat een dichter zei wat er had kunnen of moeten gebeuren, terwijl de historiografie slechts de werkelijkheid diende te beschrijven. Bij de praktische weergave van de gebeurtenissen in onze samenleving kan die voorbij werkelijkheid niet worden gemist noch enig inzicht in de wijze waarop mensen tegen die werkelijkheid aankijken. Is er een mooier gebied te bedenken waar geschiedenis zo veelvormig kan worden toegepast dan het terrein van de journalistiek?